

TÜRKİYE V. DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

Kadın Konulu Dini Yayınlar

02-04 Aralık 2011 - ANKARA

DİN VE KADIN KONULU AKADEMİK ÇALIŞMALARDA ÖZGÜNLÜK VE SAHİCİLİK SORUNU

Dr. Necdet SUBAŞI

Diyaret İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

Din ve kadın konulu akademik çalışmaların özgünlüğü ve sahiçiliğı, söz konusu çalışmaların dayandığı epistemolojik temeller dikkate alınmadan ele alınamaz. Her etkinlik belli bir zihniyet yapısı, bu yapıyı kurumsallaştıran kültürel akışkanlıklar ve kuramsal düzeyde birer meşrulaştırma aracı olarak öne çıkan ideolojik kabuller eşliğinde şekillenecek anlam kazanır. Kadın konusunu din bağlamında ele alan çalışmalar da bu mekanizmalardan bağımsız değildir. Ancak güçlü entelektüel arayış ve çıkışlar bu etki alanlarını zorlayabilir, rutin ya da ucube yönelimler karşısında akl-ı selime başvurarak özgün ve sahiç yaklaşımın doğmasına vesile olabilir.

BİR PROBLEMATİK OLARAK KADIN VE DİN

Türkiye'de kadın konusunun din bağlamını da ihmal etmeksizin daha derinlikli olarak ele alınıp tartışılabilmesi için, bütün bu ilgilerin yeni bir problematik içinde sorgulanmasını mümkün kılan 1980'li yılları beklemek gerekmiştir. Bu yıllara damgasını vuran ve küresel etkilere de açık olan ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerin açığa çıkardığı sinerjiyle, dinin verili bilim dünyası nezdindeki itibarı gözden geçirilmiş, nihayetinde yeni bir gerçeklik olarak fark edilmeye başlanmıştır.

Türk modernleşme politikalarında İslam, 1980'li yıllara gelinceye kadar çoklukla eski rejimin koruyucu halkası olarak değerlendirilmiş ve onun bir dini sistematik olarak gündelik hayattaki içkin rolleri hakkında genellikle iç güvenlik kaygılarından hareketle üretilen sınırlı bir ihtiyaç analizi yapılmıştır. Belli bir düzeyde toplumsallık kazanmış hemen her bağlam ve konuda olduğu gibi kadın konusunda da İslam, açıkça arkaik bir söylem

çetelesi kabilinden resmedilerek itibardan düşürülmeye çalışılmış, belirlenen stratejilerde "dinselliğin geri çekilişi" başat tema olmuştur.

Kemalist modernleşme projesinde kadın, çağdaşlaşma idealinin gerçekleşmesi için adeta seferber edilir (Göle, 1991; Kandiyoti, 1997; Arat, 1998; Durakbaşa, 1989). Türk modernleşmesi otoriterdir ve bu projede ana hedef yeni bir ulus inşa etmektir. Ancak bu yönelimin cinsiyet kurgusu başından beri muğlak olmuştur. İdealize edilmiş modern kadın temsili yeni rejimin idolleri arasında yer alır ve bu temsil, eski rejimle yeni rejim arasındaki belli başlı gerilimlerin kimi uç noktalarını kadın bedeni üzerinden deşifre eder. Bununla birlikte kadının yeni medeniyet tasavvurunun tipik bir öznesi olarak öne çıkarılması, kuramsal bir netlik kazanma çabası içinde olan feminist tezlerle hiçbir benzerlik taşımamaktadır (Sancar, 2004).

Bugün din ve kadın konulu çalışmaların bilim dünyasında görmeye başladığı ilgide gözlenen artış her şeyden önce dinin bir araştırma nesnesi olarak kabul edilmeye başlamasıyla ilgilidir. Böylece dinin gündelik gerçekliğin başat bir teması olarak kendini hissettirmeye başlaması akademide de yeni bir karşılaştırma edebiyatının doğmasına yol açmıştır. 1980'li yıllara gelinceye değin din konusunda akademide revaç bulan ana eğilim, onu eski rejimin bakiyesi olarak görmek ve bunun bir gereği olarak da biteviye onu zemetmekle sınırlıydı.

Türk modernleşme projesinde dinle sürdürülen kesintisiz ihtilaf, kendini sürekli güncelleyen müdahaleci ve karşıt bir dile tabidir. Polemikten eleştiriye din konusunda yapılan hemen her değerlendirme, sonuçta adli bir celse havasında kendini var etme çabası güder. Esasen bu görüntü, akademi dünyasının gerçekte olması gerekenin çok uzağında bir noktada olduğuna işaret eder.

Dinin Türk modernleşme projesinin temel argümanlarını takip edecek bir şekilde değerlendirilmesindeki radikal isteklilik, 1980'li yılların sosyo-politik şartlarında kısmen çözülmeye başlar. Dinin küresel ölçekte sahip olmaya başladığı sosyo-politik itibara paralel olarak entelektüel söylem ve yönelimleriyle tanınan kişilerin toplumda dinsel olanın hesaba katılmasına yönelik ilgilerindeki artış, dini her halükarda göz ardı etmekten yana bir tutum geliştiren geleneksel yaklaşımların direncini kırmakta etkili olmuştur.

Bugün din ve kadın konulu çalışmaları, mevcut arka plan bilgilerini göz ardı ederek değerlendirmek eksik olacaktır. Söz konusu çalışmalardaki temel öncül ve örüntülerden hareket edildiğinde erken dönem akademik çalışmaların pek çoğunda dinin bir ekstrem söylem olarak ele alındığı görülür. Böylece dinsel bakış açılarının ürettiği kadın algısı da sonuçta aynı söylemsel düzenin bir parçası olarak görülecek ve reddedilecektir.

Bu bağlamda eklenmesi gereken başka bir husus da dine yönelik eleştirilerdeki sınır tanımazlıktan kaynaklanan bilişsel şiddetin özgün, nesnel ve bağımsız çalışmaların önünü kapatmaktaki etkisidir. Karmaşık dini ve kültürel çelişiklere yetkinlik sorunları

da eklendiğinde, kadın konusunu dinsel bir bağlamda ele alma konusundaki çabalar da savunmacı bir perspektife teslim olmaktadır.

Aslında Kemalist modernleşme projesinde dinin sınırları bellidir ve bu sınırlılık içinde eğer asıl olan “asrileşmek” ise akademiden beklenen kadını mütemadiyen “geriletken” bu kuşatmayı yarmasında kendisine bilimsel destek sunmaktır. Sonuçta modern kadın algısının oluşturulmasında tercih edilen, dinin her tür görünürlüğü ortadan kaldıracak ya da onu görmezden gelecek yeni bir yaşam kalıbı üretmekten ibaret olacaktır.

1980’li yıllardan itibaren görece bir ivmeyle kadın gerçeğini dinsel bir müktesebatı da içine alacak bir şekilde incelemeye dahil eden yaklaşımlar bugün hissedilir bir düzeyde çeşitlilik kazanmaya başlamıştır. Türkiye üniversitelerinde gerçekleştirilen din ve kadın konulu çalışmalarda üç temel perspektif yer yer kuruluş devrinin hissiyatını da hatırlatan yeni çözümlerle kendini ortaya koymaya başlamıştır:

1. Din ve kadın konulu araştırmalarda dini, sorgulanması ve reddedilmesi gereken bir “merci” olarak görmekte ısrarcı bir bakış açısı bugün de varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Aydınlanmacı-pozitivist retoriğin ürünü olan bu yaklaşımlarda din eleştiri ve kritikten çok suçlama ve tezvir yoluyla ele alınmakta, en iyimser sayılabilecek örneklerinde bile dinin gündelik temsilleri batıl, akıl dışı, hurafe ya da din dışı sayılarak reddedilmektedir. Bu bakış açısında dine özünde materyalist olan yaklaşımlar içinden bakılmakta ve din-kadın ilişkileri aynı ideolojik zemin içinde seküler bir radikalizme tabi kılınmaktadır (Örn. bkz. Krş. Arsel, 2006; Arat: 2001).

2. Buna karşılık din-kadın ilişkilerini hiçbir kritiğe tabi tutma gereği duymaksızın tam bir teslimiyet içinde ele alan yaklaşımlar da beyanlarını bütün bu iddiaların dışında ve karşısında kalmaya özen göstererek temellendirmektedir. İslam’a yöneltilen soruları geleneğin içinde kalarak cevaplamayı önceleyen bu çalışmalarda asıl olan İslam’ın bilgi köklerine duyulan sadakati her fırsatta dile getirmektir. Modern eleştiri ve saldırılar karşısında bu dil, savunmacı bir retorikle muarızlarıyla baş etmeye çalışmaktadır (Örneğin bkz. Topaloğlu, 2008; Ateş, 1996; Karaman, 2010).¹

3. 1980’li yıllardan itibaren gündeme gelen ve asıl bu dönemde farklı bir güzergâh üzerinden kendine bir yol bulmaya çalışan yeni bir çözümlenme arayışına da özellikle dikkat etmek gerekir. Bu çözümlenmelerde ise asıl olan modern fikir ve eğilimlerin etkisiyle kadın konusunun bir problematik olarak ele alınması ve sonuçta da bu bilgi akışının doğurduğu sorulara cevap bulma çabasıyla yakından ilgilidir. Daha çok feminist teorilerin etkisiyle şekillenen bu söylemlerde kadınlık dünyası “erkek egemen bir yapı”dan kurtarıl-

1 Her şeye rağmen bu dilin hiç de yekpare olmadığını unutmamak gerekir. Bora’nın da vurguladığı gibi (2005), değişik söylem ve ideolojik dağılımıyla bu terkip, kadın konusunu dinden kültüre, nostaljiden ütopyaya oldukça farklılaşmış bir zeminde takdim etmektedir.

maya çalışılmaktadır. Bu söylemlerde din, söz konusu yapıyı tahkim eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte akademik platformlardaki çeşitlilik söz konusu olduğunda feminist etkileşim ağının, iki ayrı güzergâh üzerinden ilerleyerek “laik” ve “dindar” müntesiplerine ulaştığı görülmektedir. Bu güzergâhlarda dini, kadını başından beri biteviye edilginleştiren sorunlu bir fenomen olarak tanımlayan yaklaşımlar kadar ona ilişkin yorumları esas olarak dinî özden uzaklaşma şeklinde yorumlayan yaklaşımlar da mevcuttur. Dini kendi aslına rücu ettirecek özgün bir okumanın sonuçta kadınlarla erkekleri eşit birer varlık olarak tanımlama konusunda yeni birtakım olanakları devreye sokabileceği iddia edilmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan ve baskın bir şekilde gerçek ve sahil bir dinin erkek egemen bir dile asla ram olamayacağını iddia eden feminist teolojiler de akademide yer almaya çalışmaktadır.²

AKADEMİK FEMİNİZM

Kadın olgusunu feminist teoriler ekseninde ele alan hissiyatın üniversitelerde kendine bir yer açmayı başarması oldukça yenidir. Kişisel düzeyde çoğu feminist söylemlerle buluşmuş bilim kadınlarının öncülük ettiği bu ilgi son tahlilde bugün “akademik feminizm” (Sancar, 2003) şeklinde tanımlanan yeni bir durumdur. Ağırlıklı olarak üniversitelerde oluşturulan kadın çalışmaları merkezleri aracılığıyla ortak bir dil kurmaya ve örgütlenmeye çalışan bu yönelim, ürettiği çalışmalarla kadın sorunlarının çözümünde klasik ve modern feminist teorilerin katkılarını akademiye taşımaktadır. Kadının özgürlüğü, erkek karşısında eşitliği ya da baskın bir kimlik beyanı olarak dişiliğinin ayrımcılığa maruz kalması gibi farklı konu başlıklarıyla feminist akademisyenler, çoğu pozitivist-materyalist öncüllerden beslenen yaklaşımlarıyla din alanını sorgulamakta, çoğu indirgemeci/ideolojik öngörülerle ilerleyen bir eleştiri politikte sınırlı kalarak özel olarak İslam’ı kadının mevcut varlığını derinlemesine pekiştiren ve kötürümleştiren hegamonik bir aygıt olarak yansıtmaktadırlar.

Hareketin dine karşı tutumu, sadece kadın varlığını tarih içinde biricik özne ilan etmekle sınırlı değildir. Esasen teorinin Aydınlanmacı-pozitivist referanslardan beslenen yapısı içinde kadının dünyasını kurtarma konusunda dine karşı ümitvar olmayı sağlayacak hiçbir veriden söz edilemez. Yahudi-Hristiyan geleneklerinde içkin kadın statüsünün

2 Amine Wedud-Muhsin, bu yöndeki yaklaşımların dünya ölçeğinde bilinen öncü isimleri arasında yer almaktadır. Ona göre, Kur’an’daki pek çok “sorun” gibi kadın sorunu da tarihseldir. Wedud-Muhsin’e göre (2000), kadın konusunun geleneksel okunuşu başından beri sorunludur ve Kur’an’ın inzalindeki yerel ve kültürel bağlam, kadının gerçekliğini inkâr etmek adına açıkça göz ardı edilmektedir. Ona göre sırf bu nedenle bile Kur’an’ın literal okumasından vazgeçilmeli, Fazlurrahman’ın geliştirdiği metodolojiden hareketle Kur’an’ın ruhuna odaklanarak yeni kurucu ilkeler belirlenmelidir (Ayrıca bkz. Gürhan, 2011).

ana kalıp dinsel olarak teşhir edildiği bu çıkarımlarda İslam'ın da bu eleştirilere dahil edilmesi artık yaygın bir usûl olarak kabul görmektedir.

Kadının "erkek egemen" bir dünyanın ürettiği algılar içindeki durumunu gözden geçirmeye, bu durumu kadının lehinde olmak şartıyla değiştirmeye kendini adayın ve genellikle tarafgirlik düzleminde sorunları müzakere eden akademik feminizmde din, çoklukla bu fiili düzeneği besleyen kurucu bir temel olarak tasvir edilmiştir. Kadının cinsiyet temelinde ikincil bir statüye ikna edilmesinin dinlerin aşkın öğretileri sayesinde ancak mümkün kılındığının vurgulandığı bu tasvirlerde, kadını eşitlik temelinde yeniden "yaratılacak" bir paradigmanın her şeyden önce mevcut dinlerle hesaplaşmayı göze almasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Akademik feminist söylem çeşitliliğinin Batı literatürüne eklenerek ürettiği edebiyatı da bu bağlamda ele almak gerekir (Tekin, 2004, Şişman 2011).

İKİ FEMİNİST YÖNELİM

Türkiye örneğinde üniversite ortamlarında ortaya çıkan ve kadının dinsel statüsünün tartışılıp sorgulandığı iki temel yönelim literatür üretiminde gecikmemiştir. Çoklukla feminist teorinin izini takip eden ve kadın-din ilişkiselliğini bu teorik arka planı takip ederek yorumlayan çalışmalarda asıl olan mevcut laik/seküler müktesebata tabi olmaktır. Nihayet, araştırma merkezlerindeki kadın çalışmaları da ister örtük ister açık olsun bu yönde çeşitlenmektedir. Kadının mevcut konumunun sorgulandığı bu incelemelerde dinin belirleyici pozisyonuna da sık sık atıfta bulunmaktadır. Feminist teorilerin sınırları içinde gezinen bu inceleme alanı "kendine özgü feminizmler" üretmekten de geri durmamaktadır. Türkiye'nin mevcut sosyo-kültürel gerçeklikleri içinde feminizmin anlam ve ağırlığının kısıtlı olmasından kaynaklanan bir hassasiyet, örtük çıkışlara imkân veren yeni retoriklerin önünü açmaktadır.

Modernleşme ve batılılaşma politikalarındaki din karşıtı şiddetin sınır tanımaz varlığına rağmen İslam verili zihniyet yapıları söz konusu olduğunda hâlâ emsalsiz bir role sahiptir. Toplumsal sorunları İslam temelinde tartışmak pek çok noktada gündelik gerçekliği göz ardı etmemeye zorlamaktadır. Bu bağlamda feminist söylemin kuramsal düzeyde hâlâ dar bir akademik çevreyle ilişkilendiriliyor olabilmesinin sebeplerinden biri bu söylemlerin halk katındaki karşılıklarının birer din karşıtı girişim olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Toplumda yaygın İslam anlayışı, geleneksel yorum ve uygulamalar üzerine oturmaktadır.

Feminist yaklaşımlar, din-toplum ilişkileri içinde kadının konumunu değerlendirirken eleştirilerini doğrudan dine yönelterek toplumun kök hafızalarıyla çatışmaya girmektedir-

ler.³ Bununla birlikte yaygın feminist eğilimlerin akademi bağlamında ürettikleri edebiyat, kadını İslami teoloji içinde ele almaktan çok sosyolojik ve antropolojik görüntüleri içinde ele almaktan yanadır. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak İslamcı yönelimlerin kadın algısı üzerinde yoğunlaşmak daha çekici gelmektedir. Bu bağlamda örneğin türban, ele alınan konular arasında başta gelmektedir (Değişik örnekleriyle, Acar, 1993; Arat, 2001; İlyasoğlu, 1994; Özdalga, 1998; Subaşı, 2000). Yanı sıra müslüman kadının statüsü, dinsel kadın algısı, kölelik ve cariyelik vs. gibi çoğu sosyolojik temalara ağırlık veren betimleyici çalışmalara da yer verilmektedir. Bu çalışmaların dayandığı entelektüel zemin her şeyden önce modernleşme politikalarında içkin pozitivist-materyalist söylemlerle örtüşmektedir. Türk modernleşmesinin kurucu değerlerine eklenmiş akademik söylemlerde din, feminist kadın algısının yaygınlaşmasına karşı bir filtre işlevi gören dinle hesaplaşmaya ağırlık vermektedir.

Bu yöndeki çalışmalarda din arkaik bir dünya görüşü olarak değerlendirilir. Kadının edilginleştirilmesi konusundaki sosyo-kültürel bağlam eleştirilse de asıl sorgu din üzerinden yapılır. İslam'da kadının statüsünün ne olduğu konusunda kışkırtıcı bir entelektüel ve akademik muhayyile yerine çoğu ikincil kaynaklardan beslenen bir kritik çabasıyla sorun tanımlanmaya çalışılır. Gündelik hayata yansıyan ekstrem görüntüler, medyatik bilgiler, indirgemeci/ideolojik ön kabullere teslim olmuş bir retorikle din "akademik saldırı"ya maruz bırakılır. İslam'ın insan ve dünya tasarımına kendi referans silsilesine başvurmaksızın kolaycı itiraz ve eleştirilerin rahatlıkla yöneltildiği bu alanda nesnellik kaygısı güden çalışmaların ortaya çıkması için hazır kabullerden ve bildik sorgulamalardan uzaklaşmak gerekecektir.⁴

3 Sadece Türkiye örneğinde değil İslami gelenekle içli dışlı tüm ülkelerde kadın sorunlarının ele alınışında karşılaşılan temel yaklaşımlar aynı öncüllerden hareketle kurulmaktadır. Oryantalist söylem içinde kurgulanan "sömürgeci fantaziler" (Yeğenoğlu, 2003), Batılılaşma politikalarının bir gereği olarak kendi gelenekleriyle çatışma süreci yaşayan Müslüman toplumlarda bir örnek söylem kalıbı olarak ilgi görmeye devam etmektedir (Bora, 2010; İlikaracan, 2003).

4 Bu çerçevedeki yaklaşım ve düşünceleri temsil değeri taşıyan bir çalışmaya işaret etmek yerinde olacaktır. Fatmagül Berktaş'ın doktora tezi olarak hazırladığı "*Tektanlı Dinler Karşısında Kadın*" başlıklı çalışması (2000), yukarıda sözü edilen özellikleri içselleştiren yaklaşımlarıyla önemlidir. Yazar kitabında kadının mevcut ikincil konumunun dinler marifetiyle haklaştırıldığını iddia etmektedir. Ona göre her üç tek tanrılı din, kadının ikincilliğini doğal kabul ederek bunu onun bedeninin denetlenmesinin meşru gerekçesi saymakta ortak tavır almaktadır. Ona göre bu ortaklık, tarihsel ve coğrafi olarak üç geleneğin de aşağı yukarı aynı ya da birbirine yakın topraklarda ve benzer maddi koşullarda benzer gereksinimlere yanıt olarak doğup gelişmeleriyle açıklanabilse bile, ilginç olan, bugünkü ifadelerinde de kadınlara ilişkin tutum ve anlayışı odak almalarıdır. Berktaş'a göre günümüzde "Protestan" ve "İslamcı köktendincilik"ler de kadının konumu ve denetimi üzerinden yoğunlaşmakta ve kendilerini toplumsal cinsiyet ve kadının "doğru" toplumsal rolü aracılığıyla meşrulaştırmaktadırlar (Berktaş, 2000).

İSLAMİ FEMİNİZM

İslamcı feminizm kavramı, İslam kültürü içinde gelişen bir olguya; entelektüel müslüman kadınların din ve gelenek içinde kadının durumunu tartışan çalışmalarında dile getirdikleri yaklaşımlara, kısaca müslüman kadınların birey olma çabalarına işaret etmektedir (Güç, 2007, 2008. Ayrıca bkz. Tohidî, 2004; Bora, 2010). Güç'e göre 20. yüzyılın sonuna doğru entelektüel Müslüman kadınlar, Müslüman dünyadaki kadın sorunlarını batılı feminist söylemi de dikkate alarak tartışmaya başlamış ve böylece, İslam kültürü içinde feminist söylemden dolayı olarak etkilenen yeni bir kadın söylemi ortaya çıkmıştır.

Güç'e göre, bu çabaların yansıması, entelektüel Müslüman kadınların daha çok din ve gelenek içinde kadının durumunu ele aldıkları çalışmalarında yansımasını bulmaktadır. Ona göre bütün bu yaklaşımlar, batılı feminist söylem ile bağlantılı olarak değerlendirildiği için bazı temel soruların araştırılması gerekir:

İslamcı feminist söylem, müslüman kadınların bizzat inşa ettiği bir söylem mi yoksa batılı feminizmin silik bir kopyası mıdır?

Bu bağlamda 19. yüzyılda sistemleşen feminist söylem İslam kültürünü hangi noktalarda ve nasıl etkilemeye başlamıştır?

Bu süreçte batılı feminizmle işbirliği yapan oryantalizm, sömürgecilik ve milliyetçilik gibi birtakım faktörler de göz önünde bulundurulduğunda mevcut durumu nasıl değerlendirmek gerekir?

Bu söylem, kendine has bir teoloji üretebilecek midir? (Güç, 2007, 2008).

Türkiye'de, Müslüman dindar kadının modernlik ve feminizm tartışmalarının kıyısında kendine özgü bir yaşam alanı inşa ettiği söylenemez. Sekülerleşmede hissedilen yoğunluk tüm toplumsal yapı ve kategorileri farklı şekillerde de olsa etkilemeye devam etmektedir (Şişman, 2005). Kadını dinsel terminoloji ve yorum gelenekleri içinde açıklama arzusunda olan akademik çalışmalar ağırlıklı olarak ilahiyat alanında yer almaktadır.⁵ İlahiyatçı kadın araştırmacıların öncülük ettiği bu çalışmalarda akademisyenin referans dünyası teolojidir (Krş. Toker, 2005). Türk modernleşme projesine her zaman kuşku ve ihtiyatla yaklaşan İslamcı yönelimlerin öteden beri dile getirdikleri eleştiriler kadınınun ele alınışında da kendini göstermektedir. İslamcı bakış açısı genel Müslüman eğilimlerinden kısmen bağımsız olarak geleneği sorgulamaktan çekinmemekte, bu çerçevede başta kadın olmak üzere modern dünyanın sorunsallaştırdığı hemen her konuda alternatif bir söylem geliştirmeye yönelmektedir. İslamcı söylemlerin Batı ve medeniyet eleştirisi, gelenek içinden bir dil kurma yerine genellikle modern paradigmalara kurucu mantığıyla

5 Nitekim çoğunluğunu ilahiyatçı akademisyenlerin oluşturduğu *İslâmî Araştırmalar* ve *İslâmîyat* gibi dergilerde kadın sorununu din ekseninde ele almak ve tartışmak üzere özel sayılar hazırlanmış, bu bağlamda farklı görüş ve düşünceleriyle bilinen akademisyenler sorunu kendi zaviyelerinden değerlendirmişlerdir (Krş. *Kadın Özel Sayısı*, 1991, 2000).

bütünleşen bir eşleştirme siyaseti gütmektedir. Çağdaş eleştiri-politiğin kadın bağlamında ortaya koyduğu popülist din eleştirisi karşısında gelenek eleştirilmekte, sahil ve gerçek İslâm'ın bu eleştirilerden müstağni olduğuna hüküm verilmektedir.⁶

Akademik dünyada İslam eksenli kadın çalışmalarında egemen olan dil, laik-feminist söylemlerin popüler-gündelik dil içinde ürettikleri dile yakınlık taşır. Türkiye'de feminist söylemlerin çoğu kez pozitivist-materyalist söylemlerle aynı hızda dile getirilmiş olması tez ve argümanlara "İslami kesim"ın doğrudan sahip çıkmasını zorlaştırmıştır (Ramazanoğlu, 2002). Kadın eksenli duyarlılıkların feminist çözümlemeleri dışarıda bırakarak kendine bir alan açmasından söz edilemez. Bu bağlamda akademik feminizm altında gelişen çalışma alanlarının İslami duyarlılıklar taşıyan bilim çevrelerine yansımaları İslami feminizm başlığı altında olmuştur (Merçil, 2009; Güç, 2008; İngün, 2005). Ancak yine de ifade etmek gerekir ki kavramın Müslüman akademisyenler tarafından kullanımında her zaman çekinceler olmuştur. Yukarıda da belirttiği gibi feminizmin düşünsel köklerinde içkin muhteva bu kavramın kullanımında her zaman dikkat isteyen bir mesafe bilincini gerektirmiştir.

Bununla birlikte özellikle Müslüman akademisyenlerde kadın konusunun ele alınışında iki önemli tarzın geliştiğini belirtmek gerekir:

Bunlardan birincisinde kadın din ilişkisi tartışmaya açılırken feminist teorilerin gündeme getirdiği sorular temel hareket noktası olarak seçilir. Aslında gerçekleştirilen feminist söylem ve yönelimlerin bir şekilde İslamlaştırılmasıdır. Türkiye'de İslami ya da İslamcı feminizm konusunda dikkat çekici teorik bir çıkış henüz gerçekleşmemiş olmakla birlikte mevcut yayınlarda gözlenen problematik bu iddiayı doğrulayıcı işaretlere sahiptir (Tuksal, 2000; Fidan, 2006; Bilgin, 2005).⁷

6 Bu bağlamda kadın konusunda Kur'an'a yöneltilen eleştirilere cevap aranmakta (Örn. bkz. Kırbaçoğlu, 1991), İslami talepkârlıklar zinciri içinde birer yük olarak algılanan geleneksel kadın algısı sorgulanmaktadır (Örn. bkz. Güç, 2007).

7 Hidayet Şefkatli Tuksal'ın akademik çevrelerde ilgi uyandıran çalışması müslüman geleneğinin, Kur'an'ın yeni bir okumasıyla sorgulanmasını önermektedir. Tuksal'ın 1998'de tamamladığı "*Kadın Aleyhtarı Rivayetler Üzerinde Ataerki Geleneğinin Tesirleri*" başlıklı doktora tezinde gelenekle kadın sorunları temelinde hesaplaşma arzusu çıkar. Şu cümlesi onun sorunu hangi düzeyde ele aldığını yansıtır: "*Fıtraten sorunu olarak yaratılan kadın, bu defolu yaratılışla kulluk müsabakasına neredeyse hükmen mağlup bir statüde başlamaktadır.*" Ona göre, "*İnsan türünün kadın cinsini -yaratıldığı öz, yaratılış biçimi, fıtrati, insani değeri gibi hususlarda- normal ve asıl insan olarak kabul edilen erkek cinsinden farklı ve aşağı gören ve bu ikincil standarda uygun bir şekilde tanımlayan rivayetler incelendiğinde Kur'an'ın temel ilkelinin esinlediği öngörünün ışığında şöyle bir kanaat oluşmaktadır: Bu tür rivayetlerin tümü, onları üreten ve nakledenlerin içinde buldukları sosyo-kültürel yapının en belirgin vasfı olan ataerki yapılanmanın kaçınılmaz sonuçları olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.*"

Yine ona göre,

Bu bağlamda öne çıkan çalışmalarda Türkiye’de baskın İslami geleneklerin kadın konusunda ortaya koyduğu filiyat İslam’ın temel metinlerinden hareketle sorgulanır. Başta Kur’an olmak üzere sünnet ve diğer referanslar hermeneutik bir okumaya tabi tutularak mevcut gerçekliğin “İslami öz”le kurduğu iddia edilen bağı sarsılmaya çalışılır. Bu durum nihayet “gerçek İslam” tartışmalarıyla buluşmayı sağlar. Gerek hermeneutik dikkat gerekse disiplinler arasıyla gösterilen ilgi son tahlilde klasik usul geleneği içinde kadını din karşısında “edilginleştiren yaklaşımlar”ı ele almada enstrümantal katkı sağlar. Böylece dini gelenek tartışmaya açılırken, bu gelenek içinde “ötekileştirilen kadın”ı kurtarıcı bir referans olarak da Kur’an’ın yeni okunuşuna müracaat edilir (Durmuşoğlu, 2007; Gürhan, 2011).

Güç’ün “İslamcı feminizm” başlıklı çalışmasında da belirttiği gibi, İslamcı feminist söylem, “İslam kültür kontekstinde gelişen entelektüel müslüman kadın yazınında yer alan ve birey olma çabalarını da yansıtan yaklaşımların bütünü olarak görülebilir. Bu söylemin tedrici metot yer almaktadır. Bu yaklaşımları dile getiren düşünürler, ataerkillik ve toplumsal cinsiyet konularına özel bir önem vermektedirler. Onlara göre, Kur’an’da nazil olduğu toplumdaki yansıyan kimi ataerkil yaklaşımlar olmakla birlikte kadının toplumdaki geri kalışının asıl sorumlusu gelenektir. Geleneğin ataerkil karakteri noktasında ortak bir yaklaşıma sahip olan entelektüel Müslüman kadınlar, Asr-ı Saadet döneminin eşitlikçi yapısına özellikle atıf yapmışlardır. Aynı zamanda bu söylemde, vahyin geldiği toplumda yaptığı değişikliklerin Tanrı-insan, insan-insan, kadın-erkek ilişkisinde başlattığı değişimin neden kadınlar lehine gelişmeye devam etmediği de araştırılmaktadır. Bu kadın

“Hadislerin önemli ölçüde belirleyici bir role sahip olduğu geleneksel İslâm anlayışında –kadınlar hakkındaki olumsuz rivayetlerin etkisi ile – kadın, çocuktan biraz akıllı, köleden biraz özgür kabul eden bir zihniyet hâkimdir. Başlangıçta toplumsal kabuller ile rivayetler arasında meydana gelen etkileşimin, daha sonra fıkhi ekollere sirayet etmesi, oradan da yaptırım gücü taşıyan hukuki kararlar olarak tekrar topluma dönmesi ile kadın aleyhinde, hem altyapıdan hem de üstyapıdan beslenen fasit bir dairenin oluştuğu söylenebilir. Bu yapı sebebiyle, yüzyıllar boyunca çok şey değişse de, kadın konusundaki olumsuz söylem, günümüze kadar gelebilmiştir.”

Nihayet bu söylem,

“Sadece tarihi bir malzeme olarak kitaplarda kalmamakta, modern çağın dayatmalarına karşı, alternatif bir kimlik ve alternatif bir hayat tarzı arayan Müslümanları da derinden etkilemektedir. Ancak, Kur’an’ın ve Sünnetin, tarihsel döneme dayanan boyutlarının ortaya konması çalışmaları sonucunda, ilahi olanla tarihi olanın, ideal olanla olgusal olanın konumlarının belirlenmesi umulmaktadır. Kur’an ve Sünnet ancak bu çabalar sonucunda gerçek anlamda, kılavuz ve referans olma konumlarına kavuşmuş olacaktır.”

Tuksal, bu kaygılarından hareketle İslâm geleneğinin en önemli vesikası olarak gördüğü hadis rivayetlerinde, çeşitli haberler sebebiyle varlığı hissedilen kadın aleyhtarı tutumların kökenleri ve tezahürleri hakkında bir araştırmaya yönelmiştir.

bilinçliliğinin ortaya çıkışında kimi dış faktörler etkili olmuş olsa da bu söylem kendi dinamiklerini inşa edebilecek potansiyele sahiptir. Belki de aşılması gereken ilk engel, genel olarak “öteki”nin ve özelde ise batılı feminist söylemin üstenci tavrıdır. Sosyal bilimciler, batı-dışı toplumlarda görülen kadın bilinçliliği örneklerini feminizm başlığı altına dahil etmekte oldukça aceleci davranmaktadırlar. Bu tanımlama, yapılmak istenen çalışmalar için kolaylaştırıcı bir faktör olmakla birlikte farklı toplumsal yapılarda görülen olguları oldukları gibi değil olmaları beklenildiği gibi görmeye neden olabilmektedir. Feminist düşünce, sıkı sıkıya bağlı olduğu Batı düşünce geleneği, felsefesi ve yaşam biçiminden ayrı düşünülemez. Dolayısıyla yeni bir feminizm olarak adlandırılan olgu, bu tanımlama ile belki de analiz edilme ihtimalini yitirmektedir. Zira daha önceden içi doldurulmuş olan bir düşünce sistemi ile adlandırılmış olmak Müslüman kadın aydınların hem kendilerine bakışlarında hem de kendilerini ifade edişlerinde bir farklılık yaratabilir. Diğer yandan İslamcı feminizm üzerindeki tartışmaların çoğunda bu kullanımın doğru olup olmadığı, kimin tarafından ortaya atıldığı ele alınmıştır. Bu tarz yaklaşımlar ise İslam ülkelerinde ve kültüründe gelişmekte olan yeni söylemin varlığını ortaya koymayı güçleştirmektedir. Her ne şekilde tanımlanıyor olursa olsun pek çok açıdan farklı dinamikleri içinde barındıran yeni bir kadın yazını gelişmektedir” (Güç, 2008).

İkinci olarak da, kadının İslam geleneği içindeki konumuna feminist arka plan desteğiyle üretilen eleştiriler karşısında bu bağlamda üretilen düşünceleri usul ve yöntem açısından müzakereye davet eden, dolayısıyla bu noktadaki çıkışları bütünüyle olmasa bile pek çok noktada sorunlu bulan akademik çalışmaları hatırlatmak gerekir. Bu tür çalışmalara öncülük edenlerin genellikle erkek olmaları dikkat çekici olmakla birlikte eleştirilerinde öne çıkan ana tema, İslam’ı modern feminist bir gramere tabi tutanların sosyolojik gerçekliği ihmal etme pahasına bunu gerçekleştiriyor oldukları iddiasıdır. İslam’ın temel nasslarına sadakatle ortaya çıkan bir yaklaşımın bütün bir geleneği son tahlilde göz ardı etmekle sonuçlanabilecek bir tercihinin sonuçta topyekün İslam medeniyetine karşı ciddi bir saldırı olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede kadının konumunun İslam’ın anahtar kavramları içinde ele alınması önerilmekte, özellikle adalet ve eşitlik prensibinin “içerden” bir okumayla yeniden değerlendirilmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir (Karlı, 2003; Hatemi, 1995).

Sonuç olarak Türkiye’de kadın sorununu din temelinde ele alan çalışmaların kendi aralarında oldukça farklılaşmış köklerden beslenen eğilimleri hakkında bugün bir “özgünlük” ve “sahicilik” tartışması başlatmak erkendir. Henüz bu konuya ilişkin çalışmalarda bir yöntem inşa edildiği söylenemez. Tartışmalar derindir ve konu medeniyet tasavvurundan aidiyet problemlerine kadar hemen her alana sarkan derin imalara sahiptir.

KAYNAKÇA

- Acar, Feride (1993), "İslâmcı İdeolojide Kadın", Çev. Özden Arıkan, *Çağdaş Türkiye'de İslâm*, Ed. Richard Tapper, İstanbul: Sarmal, ss. 205-236.
- Arat, Necla (2001), *Siyaset, Kadın ve İrtica*, İstanbul: Kendi Yayını.
- Arat, Yeşim (1998), "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", çev. Nurettin El-hüseyini, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, ss. 82-98.
- Arsel, İlhan (2006), *Şeriat ve Kadın*, 16.b., İstanbul: Kaynak.
- Ateş, Süleyman (1996), *İslam'da Kadın Hakları*, İstanbul: Yeni Ufuklar.
- Berktaş, Fatmagül (2000), *Tektarırlı Dinler Karşısında Kadın*, 2.b., İstanbul: Metis.
- Bilgin, Beyza (2005), *İslam'da Kadının Rolü -Türkiye'de Kadın-*, İstanbul: Sinemis Yayınları.
- Bora, Aksu (2010), "Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri" *Bilgi*, Sayı: 53, ss. 51-66.
- Bora, Tanıl (2005), "Analar, Bacılar, Orosular -Türk Milliyetçi-Muhafazakâr Söyleminde Kadın-", *Şerif Mardin'e Armağan*, Der. Ayşe Öncü, Orhan Tekelioğlu, İstanbul: İletişim, ss. 241-281.
- Durakbaşı, Ayşe (1989, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu" *Tarih ve Toplum*, Cilt: IX, Sayı: 51, ss. 39-43.
- Durmuşoğlu, Kadriye (2007), *Dinî Gelenekte Ötekileştirilen Kadın*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Fidan, Hafsa (2006), *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Ankara: Vadi.
- Göle, Nilüfer (1991), *Modern Mahrem*, İstanbul: Metis.
- Güç, Ayşe (2007), *Feminist Söylemin İslamcı Kadın Yazarlar Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Güç, Ayşe (2008), *İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları*, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 649-673.
- Gürhan, Nazife (2011), "Kadın Bakış Açısıyla Kur'an'ı Yeniden Okuma Denemesi", *e-Şarkiyat*, Sayı: 6, ss. 112-124.
- Hatemi, Hüseyin (1995), *İlahi Hikmet'te Kadın*, 3.b. İstanbul: İşaret.
- İlkkaracan, Pınar (Der.) (2003), *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, Çev. Ebru Salman, İstanbul: Metis.
- İlyasoğlu, Aynur (1994), *Örtülü Kimlik -İslâmcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri-*, İstanbul: İletişim.

İngün, Özlem (2005), *Feminizm ve İslam İlişkisi –İslami Feminizm-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Kadın Özel Sayısı (1991), *İslami Araştırmalar*, Cilt V, Sayı: 4.

Kadın Özel Sayısı (2000), *İslamiyat*, Cilt: III, Sayı: 2.

Karaman, Hayrettin (2010), *İslam'da Kadın ve Aile*, 4.b., İstanbul: Ensar.

Kandiyoti, Deniz (1997), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Çev. Aksu Bora, Fevziye Sayılan, İstanbul: Metis.

Karslı, İbrahim H. (2003), *Kur'an Yorumlarında Kadın –Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımaları-*, İstanbul: Rağbet.

Kırbaçoğlu, Hayri (1991), "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslami Araştırmalar*, Cilt: V, Sayı: 4, ss. 271-283.

Merçil, İpek (2009), "İslam ve Feminizm", *Cinsiyetli Olmak –Sosyal Bilimlere Feminist Yaklaşımlar-*, Ed. Zeynep Direk, 2.b., YKY, İstanbul, ss. 106-117.

Özdalga, Elisabeth (1998), *Modern Türkiye'de Örtünme Sorunu: Resmi Laiklik ve Popüler İslâm*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal.

Ramazanoğlu, Yıldız (2002), "Feminizmin İslâm'la Karşılaşması: Mesafeli Duruşun Kökeni." *Tarih ve Toplum*, Cilt: XXXVII, Sayı: 219 ss. 68-73.

Sancar, Serpil (2003), "Üniversitede Feminizm –Bağlam, Gündem ve Olanaklar-, *Toplum ve Bilim*, Güz, sayı: 97.

Sancar, Serpil (2004), "Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi", *Doğu-Batı*, Cilt: II, sayı: 29.

Subaşı, Necdet (2000), "80'li Yıllarda Örtünmenin Anlamı", *İslamiyat*, Cilt: III, Sayı: 2 (Nisan-Haziran), ss. 61-70.

Şişman, Nazife (2005), *Küreselleşmenin Peçesi İslam'ın Peçesi*, İstanbul: Küre.

Şişman, Nazife (Erişim 2011), "Türkiye'de Çağdaş Kadınların İslamcı Kadın Algısı", <http://www.turkiyedebasortuluolmak.com/?cat=5>.

Tekin, Mustafa (2004), *Kadın ve Kamu –Türkiye'de Aydın Kadınlara Göre Din ve Kadın-*, İstanbul: Açılım Kitapları.

Tohidi, Nayerek (2004), "İslami Feminizm Tehlikeler ve Ümit Vaad Eden Unsurlar", Çev. İhsan Toker, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, ss. 279-289.

Toker, İhsan (2005), *Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din –Başkent Kadın Platformu Örnek Olayı-*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Topaloğlu, Bekir (2008), *İslam'da Kadın*, 20.b., İstanbul: Ensar Neşriyat.

Tuksal, Hidayet Şefkatli (2000), *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyat.

Wedud-Muhsin, Amine (2000), *Kur'ân ve Kadın*, Çev. Nazife Şişman, 2.b., İstanbul: İz.
Yeğenoğlu, Meyda (2003), *Sömürgeci Fanteziler -Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark-*, İstanbul: Metis.

Oturum Başkanı: Necdet Bey Hocamıza çok teşekkürler. Bir soru sorayım: Bu çalışmalar hakikaten sahici mi?

Dr. Necdet Subaşı: O konuda benim akademik terbiyem böyle bir sonuca varmaya izin vermez ama şunu söyleyebilirim: Henüz daha bütün yaygın perspektifleri zorlayan özgün biraz milliyetçi bir dil kullanmak zorunda kalacağım. Biraz bizim yerel dinamiklerimizi de hesaba katan, kendi hikâyemizi de işin içine katan bir bakış açısının yeterli bir motivasyona sahip olmadığını söylüyorum. Çünkü biz de çok acımasızız yani böyle konularla uğraşanları hiç affetmeyiz. Bunun da farkındayım.

Hocam, herhalde siz önyak olmalısınız bu konularda.

Oturum Başkanı: “Özgün” ve “sahici” terimleri işin mahiyeti icabı taklit sonucu değil mi zaten? Bu kavram bir yerden taklit olarak gelmiş değil mi? Böyle bir durumda nasıl özgün ve sahici olarak vasıflandırılabilir?

Dr. Necdet Subaşı: Burada söz konusu olan Sayın Hocam, özgünlüklerin ve sahiciliğinden çok bunun bir sorun olarak öne çıkarılmasıdır. Zaten bu başlık zarif bir şekilde dönüştürülmüştür, özgünlüğü ve sahiciliği değil özgünlüğü ve sahiciliği sorunu olarak alınmıştır.

Oturum Başkanı: Peki efendim böylece artan dakikayı da ilave etmiş olduk Necdet Bey'e.

Efendim eğer burada yönetim makamında bulunan kişi herhangi bir şekilde ağzını açmadan konuşacaksa demin makine formunu tekrarlıyorum yani burada 90 dakikalık zaman ayrılmış, düğmeye basacaklar hemen yirmi bir deyince öteki başlayacak, kırk birinci dakikada bir üçüncüsü başlayacak. Hiç ara vermeden 10'ar dakikalık sürelerle müzakereler yapılacak. Toplamı 90 dakika eder. O zaman burada bir adamın istihdamına hiç gerek yoktur. Makine bu işi halleder ama oturumda 90 dakika ayrıldıktan sonra konuşmacılara da toplamı 90 dakika olan görev verilirse bu muhaldir. Buna bizim dalımızda muhal derler. Bir şeyi muhale talik etmenin de muhal olduğunu söylerim ben. Onun için 15 dakikaya indirme kendiliğinden taayyün eden bir uygulama tarzıdır.

Oturum Başkanı: Efendim, müzakerelere hiç ara vermeden başlıyoruz.

Şimdi, Fatma Barbarosoğlu Hanımefendi'nin mazereti sebebiyle bulunamayacağı söylendi. Onun yerine Doç. Dr. Ahmet Turan Alkan Hocamız bu konuşmayı yapacakmış.

Sevgili Hocam aynı mantıkla 5 dakikalık süreniz var.